

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Gerda Nautras

Laste tugiisikuteenus spetsialistide vaatenurgast

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Sirli Peterson, MSW

Tartu 2022

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen käesoleva bakalaureusetöö koostanud iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Gerda Nautras

24.05.2022

ABSTRAC

Children's personal assistant service from the perspective of specialists

The aim of this bachelor's thesis was to find out the content of the personal assistant (PA) service, the need for additional support for children and the expectations for PA's. In my bachelor's thesis, I used a qualitative research method because it focuses on the study of people's personal and social experiences, which makes it possible to trace real wishes and needs. I conducted four semi-structured interviews to find answers to the research questions. Two specialists working in the education system and two specialists working in the social system participated in the interviews.

To achieve bachelor's thesis goal, I raised the following research questions:

1. How are personal assistants found?
2. What is the content of the personal assistant service?
3. Why children need additional support?

The bachelor's thesis revealed that PAs are found in different ways. People who want to provide personal assistant services contact the local government, sometimes the school or kindergarten staff suggests a suitable person, and sometimes the parents of a child who needs extra support have someone who wants to support the child. The provision of the personal assistant service does not require special training and therefore the PAs are people from different backgrounds. It is important to consider the specifics of the child when appointing a PA.

Cooperation with the PA is one of the most important aspects in supporting the child's development. Because of this, the PA must have very good negotiation and conflict resolution skills. In case of problems, it is important that the PA can ask for help and turn to other parties in case of problems. However, the PA must be able to sense the limits of what information is important for the child's development.

When providing a personal assistant service, it is very important that the PA is able to make contact with the child. To make contact, the PA must be empathetic, calm and patient. If the PA is unable to make contact with the child, the child will not benefit from the personal assistant service. If there is no contact, it is reasonable to terminate the contract with the PA and appoint a new PA for the child.

Children need a PA because of their need for help, health problems, a mental disorder or a behavioral disorder. Sometimes a PA is assigned to a child who needs round-the-clock supervision so that his or her parents can take care of other important daily activities. In addition, a PA is assigned, for example in the case of diabetes, to provide the child with the support to get used to the new disease. In the case of children with a mental or behavioral disorder, a PA is appointed to help break down the negative image, support the child in building social relationships and encourage them to take part in various activities. The PA has a guiding, motivating and supportive role. When assisting the child, the PA should not start doing things for the child and should not become too attached to the child. It is important that the PA understands the child's need for help and acts accordingly. When instructing a child in activities PA must be patient and allow the child to complete the activities on their own.

In conclusion, the personal assistant service is a required service and is used to support, guide and motivate children. Finding PAs is difficult due to low pay and lack of health insurance. The PAs are people from different backgrounds and they usually turn to the local government to work. When working as a PA, it is important to know the boundaries and know when the child needs help and what information is important for the child's development. To support the child as much as possible with the service, cooperation between all parties is very important.

Sisukord

ABSTRAC	3
Sissejuhatus	6
1. TEOREETILINE KÄSITLUS	8
1.1 Riigi ja kohaliku omavalitsuse tugimeetmed erivajadustega laste peredele	8
1.2 Puude ja erivajaduse mõistete seletused ning erinevused.....	9
1.2.1 Erivajadus sotsiaalsüsteemis	10
1.2.2 Erivajadus haridussüsteemis ja kaasav haridus.....	11
1.3 Tugiisikuteenus	13
1.3.1 Tugiisikuteenuse nõuded ja määramine.....	15
1.3.2 Vajadus tugiisikuteenuse järele.....	18
1.4 Probleemiseade	19
2. METOODIKA	21
2.1 Metodoloogiline lähenemisviis.....	21
2.2 Andmekogumismeetod.....	21
2.3 Uurimuses osalejad.....	22
2.4 Andmeanalüüsimetod	22
2.5 Refleksioon	23
3. ANALÜÜS JA ARUTELU	24
3.1 Tugiisikute värbamine	24
3.2 Tugiisikuteenuse sisu.....	26
3.3 Laste tugiisikuteenuse vajadus	28
KOKKUVÕTE	31
KASUTATUD KIRJANDUS.....	33
LISAD.....	38

Sissejuhatus

Laste esmased hoolitsejad on tema vanemad, kes tagavad turvalisuse, arengu ja heaolu. Laste sotsiaalne keskkond mõjutab nende käitumist, sotsiaalseid oskuseid, iseloomu ja üldist heaolu (Žumarova, 2014). Kuna lapsed veedavad väga suure osa ajast enda perekonnaga, siis on nemad ka kõige suuremad mõjutajad (Garbarino, 2017). Lapsed on enda perekondadega palju koos ja jälgivad perekonnaliikmete käitumist ning võtavad üle nende käitumismustreid ja harjumusi. Üks vanimaid sotsiaalseid õppimise vorme on imiteerimine – lapsed imiteerivad enda vanemaid, eakaaslast, muinasjutukangelasi ning ootavad seejärel tagasisidet, kas nende käitumine oli sobiv või mitte (Žumarova, 2014). Lisaks perekonnale mõjutavad laste heaolu, arengut, käitumist ja iseloomu tema sotsiaalne võrgustik. Sotsiaalseks võrgustikuks on laste sugulased, eakaaslased, koolipersonal ja teised isikud, kellega laps tihedalt kokku puutub (Žumarova, 2014). Sotsiaalsed suhted on vajalikud igapäevase eluga toimetulekuks – inimesed vajavad lähedasi kuulajatena, soovitajatena või lahenduste pakkujatena (Korp ja Rääk, 2004).

Reeglina käivad lapsevanemad tööl ja ei saa alati enda lapse jaoks olemas olla, samuti ei suuda kooli- või lasteaiapersonal lapsele nii palju tähelepanu pöörata nagu laps võib vajada. Sellisel juhul kuulub lapse sotsiaalsesse keskkonda ka tugiisik. Tugiisik pakub lapsele praktilist tuge – aitab luua sotsiaalseid suhteid, teostada enesehoolitsust, julgustab osalema erinevates tegevustes, juhendab ja abistab riietumisel ning söömisel (Hultman jt, 2016). Tugiisik aitab last igapäevatoimetustes teda juhendades ning selle läbi aitab lapsel arendada tema iseseisvust ja eluks vajalikke oskusi.

Minu bakalaureusetöö teema idee tuli peale seda, kui olin lastekaitsespetsialistina tööle asunud. Lapsevanemad pöörduvad pidevalt lastekaitsespetsialisti poole, kuna nende laps vajab abi ja tuge ning kool või lasteaed on soovitanud neil taotleda tugiisikuteenust. Seda teemat on oluline uurida, et teada saada, mille tõttu on tugiisikuteenusele nii suur nõudlus ja kuidas mõjutab selle teenuse kasutamine indiviidide iseseisvumist ja panustamist ühiskonda. Põlva Vallavalituses on tugiisikuteenuse nõudlus üpris suur tulenevalt enda spetsialiteedist soovin ennast sellel teemal rohkem kurssi viia. Bakalaureusetöö eesmärk on Põlva valla näitel mõista põhjuseid, miks tugiisik määratakse, mis on erinevate osapoolte ootused ja mis on tugiisikuteenuse sisu.

Bakalaureusetöö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis on töö teoreetilised käitlused, kus annan ülevaate tugimeetmetest lastele, puude ja erivajaduse mõistete käsitlustest, tugiisikuteenuse sisust, tugiisikuteenuse määramisest ning laste tugiisikuteenuse vajadusest.

Teises peatükis annan ülevaate metoodilisest osast ehk uurimisviisist, andmekogumismeetodist, valimist, andmete analüüsist ja refleksioonist. Kolmas peatükk on analüüsi ja arutelu peatükk, milles tutvustan intervjuudest selgunud andmeid.

1. TEOREETILINE KÄSITLUS

Teoreetilises osas kirjeldan, millised on lastele pakutavad teenused riigi ja kohaliku omavalitsuse poolt. Seejärel toon välja puude ja erivajaduse mõistete käsitlused. Lõpetuseks kirjeldan tugiisikuteenus ning toon välja, kuidas toimub lastele tugiisikuteenuse määramine ja mille tõttu lapsed tugiisikuteenust vajavad.

1.1 Riigi ja kohaliku omavalitsuse tugimeetmed erivajadustega laste peredele

Lapsi toetatakse erinevate teenuste ja toetustega nii riigi- kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil. Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) §-id 46, 47, 56 ja 59 järgi toetatakse riigi tasandil lapsi abivahendite tasu maksmisel ja sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse eest tasumisel.

Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) §48 kohaselt on abivahend mõeldud toode või vahend, millega saab kompenseerida tekkinud või kaasasündinud kahjustuse või puude süvenemist. Kui inimesel on erivajadus, siis võib abivahendist olla palju kasu, et inimene saaks iseseisvat elu elada. Lisaks abivahenditele saavad lapsed abivajaduse korral sotsiaalset rehabilitatsiooni teenust. Sotsiaalse rehabilitatsiooni plaan koostatakse vastavalt igale lapsele individuaalselt (Sotsiaalhoolekande seadus, 2022). Iga laps ja tema vajadused on erinevad, selle tõttu on oluline, et rehabilitatsiooni plaani koostades arvestatakse lapse erivajadustega. Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) §68 järgselt kuuluvad rehabilitatsioonimeeskonda sotsiaaltöötaja, füsioterapeut, tegevusterapeut, eripedagoog, logopeed, psühhiaater ja psühholoog. Vastavalt lapse vajadustele kaastakse tema jaoks olulised spetsialistid ja koostatakse sellest lähtuvalt rehabilitatsiooniplaan.

Lisaks riigi poolt rahastatavatele teenustele on lastel õigus saada ka kohaliku omavalitsuse pakutavaid teenuseid. Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) kohaselt peab kohalik omavalitsus pakkuma lastele turvakoduteenust, lapsehoiuteenust, asendushooldusteenust ja tugiisikuteenust.

Lisaks rahalisele toetusele on kohalikul omavalitsusel võimalus pakkuda ka erinevaid teenuseid. Turvakoduteenus on lühiajaline teenus, mis on mõeldud lastele, kes vajavad ajutist eluaset või turvalist keskkonda ja esmast abi (Sotsiaalhoolekande seadus, 2022). Turvakodus on lapsed lühiajaliselt ja kui nad ei saa teatud põhjustel koju minna, siis suunatakse nad asendushooldusteenusele. Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) järgselt rahuldatakse

asendushooldusteenusel oleva lapse põhivajadused peresarnastes elutingimustes, pakutakse turvalist ja arenguks soodsat elukeskkonda ning valmistatakse ette toimetulekuks täiskasvanueas.

Lapsehoiuteenus on 1,5 kuni 3 aastase lapse ja kuni 18 aastase raske või sügava puudega lapse lastevanemate toetamiseks mõeldud teenus, teenus võimaldab lapsevanematel tagada nende toimetulek ja töötamine (Sotsiaalhoolekande seadus, 2022). Selleks, et lapsevanemad saaksid enda igapäevaelu edasi elada ja tegeleda vajalike asjadega pakub kohalik omavalitsus lapsehoiuteenust. Lisaks lapsehoiuteenusele pakutakse ka tugiisikuteenust, mis annab samuti vanematele mingil määral vabadust ja teadmist, et nende laps on hoitud. Tugiisikuteenus on mõeldud lapsele, kes vajab sotsiaalsete, psühholoogilist või tervislike probleemide tõttu kõrvalabi (Sotsiaalhoolekande seadus, 2022). Lapsevanemad ei saa alati enda lastega koos olla ja sellistel hetkedel on lapse jaoks olemas tugiisik.

Teenused nimekiri on lai, kuid kui kohalik omavalitsus mingit meedet ei paku, siis on lapsevanematel võimalus teha avaldus ühekordse toetus saamiseks. Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) kohaselt on omavalitsusel kohustus pakkuda täiendavaid sotsiaaltoetusi. Põlva Vallavalitsuse sotsiaaltoetuste määramise ja maksmise korra (2020) § 12 lõike 1 kohaselt määratakse ühekordne toetus määratlemata juhtudel muude ettenägemata vajalike kulutuste osaliseks või täielikuks katmiseks või raskesse majanduslikku seisu sattunud isiku või pere sotsiaalselt abitust olukorrast välja aitamiseks. Seega kui lapsel on abivajadus, siis sotsiaalabikomisjon saab vastu võtta otsuse määrata ühekordne toetus. Sotsiaaltoetuste määramise ja maksmise korra (2020) §14 järgi, saab osakonna juhataja vastu võtta otsuse toetuse määramiseks kuni 200 euron. Otsus, kas määrata toetus või mitte otsustatakse sotsiaalabikomisjonis. Kui toetuse summa ületab 200 eurot, siis teeb sotsiaalabikomisjon ettepaneku vallavalitsusele ja siis vallavalitsus otsustab, kas määrata toetus või mitte (Sotsiaaltoetuste määramise ja maksmise kord §14, 2020). Ühekordse toetuse meedet kasutatavad lapsevanemad siis, kui nende laps teatud põhjustel ei kvalifitseeru teistele riigi või kohaliku omavalitsuse poolt pakutavatele teenustele.

1.2 Puude ja erivajaduse mõistete seletused ning erinevused

Tihti peale aetakse segamini mõisted erivajadus ja puue. Inimesed ei mõista nende olemust täielikult ning kahe mõiste vahele tõmmatakse piltlikult öeldes võrdusmärk. Eestis puudub ühtne puude ja erivajaduse määratlus, selle tõttu kasutatakse mõistet puue valdavalt meditsiinilises ja sotsiaalses kontekstis ning mõiste erivajadus seostub eelkõige õpi- või arenduskeskkonna

eripäradega (Pedak, i.a). Koos puudega on lapsel alati erivajadus, kuid erivajadus ise ei tähenda ilmtingimata puuet (Haridus- ja teadusministeerium, sotsiaalministeerium, 2021).

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse (2021) § 2 lg 1 kohaselt „Puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel“. Puudega laps sünd muudab kogu peredünaamikat ja olenevalt puudest võib pere vajada tuge ning õpetusi, kuidas puudega lapse eest hoolitseda. Puudeid saab eristada liigi ja raskusastme järgi. Puuded jagunevad liikumispuudeks, nägemispuudeks, kuulmispuudeks, intellektipuudeks, kõnepuudeks, liitpuudeks ja muuks puudeks, mis on tingitud haiguslikust seisundis (Habicht ja Kask, 2016). Lisaks liikidele on ka puuetel erinevad raskusastmed, puude raskusastme määramisel hinnatakse lapse abivajadus.

Puude määramiseks tuleb Sotsiaalkindlustusametile esitada taotlus. Puude pikkuse ja raskusastme tuvastamiseks kaasab Sotsiaalkindlustusamet ekspertarsti, kes analüüsib lapse terviseandmeid ja taotlust ning vajadusel kontakteerub lapse raviarstidega (Lapse..., 2021). Selle tõttu on oluline, et lapsega oleks arstide juures käidud, kuna siis on ekspertarstil võimalik hinnata lapse abivajadust ning sellest tulenevalt määrata puude pikkus ja raskusaste. Tavaliselt määratakse puue kuueks kuuks kuni kolmeks aastaks, kuid mitte kauemaks kui 16 aastaseks saamiseni, kuna siis on laps tööeline ja siis hinnatakse töövõimet (Lapse..., i.a). Alates kolmandast eluaastast määratakse lapsele puue 16aastaseks saamiseni, kui tegemist on muutumatu või progresseeruva püsiva seisundiga (Puude..., 2021). Muutumatu või progresseeruva püsiva seisundi puhul ei ole mõistlik puuet pidevalt uuesti hinnata, kuna lapse arengus suuri muutusi tõenäoliselt toimunud ei ole ja selline viis aitab väikesel määral lapsevanemate koormust vähendada.

Erivajadusega inimest defineeritakse kui isikut, kes erineb keskmisest oma võimete, käitumise, emotsionaalse arengu ja füüsiliste oskuste poolest ning vajab tegevuste ja õppeprotsessi kohandamist (Pedak, i.a). Tugiisik määratakse tavaliselt lapse erivajaduse korral ja selle tõttu on oluline, et haridusasutus ja tugiisik teeksid koostööd ning kohandaksid vajalikud tegevused ümber võttes arvesse lapse eripärasid.

1.2.1 Erivajadus sotsiaalsüsteemis

Sotsiaalsüsteemis loetakse erivajadusega lapseks last, kes vajab igapäevast kodust järelevalvet, tuge õppimisel ja isikuhooldustoimingute teostamisel (Erivajadusega..., i.a). Nagu eelnevalt välja

toodud, siis puude määramisel hinnatakse millisel määral vajab laps kõrvalist abi. Sotsiaalsüsteemis kasutatakse mõisteid puue ja erivajadus koos (Habicht ja Kask, 2016).

Sotsiaalsüsteemis võib erivajadus lapsel tuleneda ka kroonilisest haigusest, mille tõttu võib ta vajada teatud olukordades kohandusi (Habicht ja Kask, 2016). Selleks, et laps haigusega toime tuleks võib ta vajada alguses rohkem juhendamist ja aega, et enda haigust tundma õppida. Haiguseks nimetatakse organismi normaalse elutegevuse häiret (Haigus, 2021). Haigus võib olla lühiajaline, kuid võib mõjutada inimest ka terve tema ülejäänud eluaja vältel ning sellega kohanemine võtab aega. Teatud diagnooside puhul annab teadlikkus haigusest inimesele võimaluse elada täisväärtuslikku elu.

Ühiskond ja sotsiaalsed struktuurid on loodud erivajadusteta isikute jaoks, mis välistab erivajadustega inimeste aktiivset osalemist ja integreerumist ühiskonda (de Paor, 2017). Ühiskonnas on rohkem neid, kellel erivajadused puuduvad ja selle tõttu ei ole arvestatud väga suurel määral erivajadustega inimestega. Mõnes mõttes toimub erivajadustega inimeste diskrimineerimine. Erivajadustega inimeste diskrimineerimine tähendab seda, et indiviidi koheldakse ebasoodsamalt kui teist võrreldavat isikut (de Paor, 2017). Iga inimese jaoks peaksid olema ühiskonnas loodud võrdsed võimalused. Oluline ei tohiks sealjuures olla see, kas inimesel on erivajadus või mitte.

Puudel puudub ühine definitsioon, kuid rahvusvahelised organisatsioonid võtavad üha enam arvesse sotsiaalset ja füüsilist keskkonda lisaks meditsiinilistele ja bioloogilistele aspektidele (Puuded..., i.a). See ei tähenda seda, et inimene ei vajaks meditsiinilist sekkumist, vaid toob välja kuidas ühiskonna suhtumine erivajadustega inimestesse neid mõjutab ja milliseid takistusi seab.

1.2.2 Erivajadus haridussüsteemis ja kaasav haridus

1970. aastatest nimetatakse enamuses koolides õpilasi, kes ei suuda tavatingimustel õppida hariduslike erivajadustega õpilasteks (Kõrgesaar, 2020). Hariduslike erivajadustega õpilaste jaoks on vaja teha muutusi, mis võimaldaksid neil õppetööst osa võtta. Hariduslike erivajadustega õpilased erinevad oma võimetelt, taustalt ja isiksuse omadustelt sedavõrd, et nende õppimisvajadusi on raske rahuldada tavalises õppekeskkonnas (Kõrgesaar, 2020). Selleks, et laps saaks omandada uusi teadmisi, tuleb neid talle edasi anda tema eripäradega arvestaval viisil. Hariduslik erivajadus võib olla õpilasel, kellel on õpi- või käitumisraskused, terviserike, puue või pikem õppetööst eemalviibimine ning andekal lapsel (Pedak, i.a). Sellest järeldub, et haridusliku

erivajadusega õpilased on kõik väga erinevad ja neile tuleb läheneda individuaalselt ning neile parima hariduse pakkumiseks tuleb koostada individuaalne õppekava.

Erivajadustega laste kaasamiseks hakati 2010. aastal rakendama kaasava hariduse põhimõtet (Hariduslike...,2021). Kaasav haridus väärtustab erinevusi ja mitmekesisust võttes arvesse inimõigusi, sotsiaalset õiglust ja võrdsust (Hornby, 2015). Oluline on, et kõiki lapsi koheldakse võrdselt ja neile ei vaadata viltu nende eripärade tõttu. Kaasava hariduse eesmärk on pakkuda kõikidele lastele võrdset haridust ja viia kokku erivajadustega lapsed erivajadusteta lastega (Margaritoiu, 2018). Erivajadustega lapsed saavad hariduse omandada samas keskkonnas, kus seda teevad erivajadusteta lapsed. Kaasav haridus ei keskendu ainult hariduslikule poolele, vaid oluline on ka sotsiaalne integratsioon (Margaritoiu, 2018). Erivajadustega lapsed saavad olla tavakeskkonnas ja suhelda teiste lastega ning see aitab kaasa mõlema poole suhtlemisoskusele. Erivajadustega lapsed saavad õppida suhtlemist erivajadusteta lastega ja vastupidi.

Kaasav haridus lähtub sellest, et igal õpilasel on õigus õppida tavapärasele õppekorraldusele võimalikult sarnases vormis oma elukohajärgses või valitud haridusasutuses ning seda sõltumata tema ajutistest või püsivatest erivajadustest (Haridusliku..., 2021). Elukohajärgses koolis õppimine annab lapsele võimaluse elada oma kodus ja tunda ennast kogukonna liikmena. Kaasav haridus soovib tagada, et lapsed saaksid tõhusa hariduse alates varasest lapsepõlvest kuni keskkoolihariduseni, et saavutada koolitee lõppedes maksimaalne kaasatus ja osalemine kogukonnas (Hornby, 2015). Kogukonnas osalemine on iga ühiskonnaliikme jaoks oluline, kuna see tekitab kuuluvustunnet ja ühiskonda panustamine kasvatab üleüldist heaolu. Selleks, et ühiskonnas oleks erivajadustega lapsed aktsepteeritud peab lapse sotsiaalne keskkond olema teadlik ja vastuvõtlik erivajadustega laste suhtes (Hariduslike..., 2021). Lapsed võtavad tavaliselt üle oma vanemate või lähikondlaste käitumismustrid ja hoiakud ning kui need on erivajadustega laste suhtes negatiivsed, siis on ka laps suure tõenäosusega erivajadustega laste suhtes negatiivselt meelestatud.

Õpilase erivajaduse korral ei pea õpilane kohanema kooliga, vaid kool peab kohanema temaga (Hariduslike..., 2021). Kool peab sisse viima vastavad muutused, et pakkuda õpilasele kvaliteetset haridust. Õpetaja kutsestandard näeb ette, et nad peavad tegelema erivajadustega lastega ja õpetajad, kes on varasemalt kutse omandanud, on pidanud ennast täiendkoolituste abiga kaasava hariduse teemadel kurssi viima (Hariduslike..., 2021). Seega on õpetajad saanud vastavad koolitused, et kaasavat haridust edendada ja see annab võimaluse pakkuda igale õpilasele kvaliteetset haridust arvestades tema vajaduste ja võimetega. Erivajadusi ja puudeid mõistetakse

meditsiinis ja hariduses erinevalt ning alus- ja põhiharidust reguleerivates õigusaktides ei kattu nimetused samuti täielikult, mille tõttu võib üleminek ühelt kooliastmelt teisele segadust tekitada (Häidkind ja Kuusik, 2008).

Kaasava hariduse põhimõtteks on pakkuda kõikidele lastele võrdset haridust arvestades nende eripäradega. Lapsel on õigus elada oma kodus ja saada haridust kodukohajärgses koolis. Kodukohajärgses koolis saadud haridus lähendab last kogukonnaga ja kooli lõppedes on suurem tõenäosus, et teda aktsepteeritakse ja kaastakse kogukondlikes tegevustes. Erivajadusega lapsed ei tunne ennast tõrjututena, kui nad saavad õppida kodukohajärgses koolis, suhelda enda kogukonna lastega ja tunda ennast kogukonna osana.

1.3 Tugiisikuteenus

Mõned lapsed vajavad rohkem tuge kui teised ning vahel võib piisata sellest, kui lapsel on kõrval inimene, kes teda toetab, suunab ja abistab. Üheks selliseks isikuks võib olla tugiisik. Tugiisiku ja isikliku abistaja teenuse osutamise tingimuste ja korra (2018) §2 järgselt on tugiisikuteenuse eesmärk koos lapsevanematega toetada lapse arengut ja puudega lapse puhul teostada hooldustoiminguid.

Tõhusaks abi jagamiseks on oluline, et tugiisik jagaks enda kliendiga võimu ehk mõlemal osapoolel on erinevates situatsioonides oma roll ning tõhusaks arenguks tehakse kliendiga koostööd (Wilson jt, 2018). See on oluline ka lapse puhul, et laps tunneks, et ka tema saab ennast aidata, mitte ei otsustata kõike tema eest ära. Tugiisik peaks lapsega vestlema, et teda ette valmistada iseseisvaks tegutsemiseks, kuna siis tunneb laps ennast turvaliselt ning saab avaldada enda mõtteid seoses eesootava tegevusega (Wilson jt, 2018). Kui laps saab rääkida enda hirmudest ja ootustest, siis ta tunneb ennast uute tegevuste eel turvalisemalt ja enesekindlamalt. Erinevate tegevuste planeerimine koos lapsega aitab tal eesmärgini edukamalt jõuda ja plaani koostades saavad tugiisik ja laps tegevuse kohandada vastavalt lapse individuaalsetele vajadustele (Wilson jt, 2018). Igal lapsel on erinevad erivajadused ja nad ei saa kõiki tegevusi ühtemoodi läbi viia, selle tõttu on oluline leida alternatiive tegevuste läbimiseks. Tugiisik pakub lapsele tegevuste ajal praktilist ja emotsionaalset tuge ning kui ta näeb, et laps on tegevuse ajal enesekindel, siis ta peab oskama eemalduda ja laskma lapsel iseseivalt jätkata (Wilson jt, 2018). Mingite tegevuste puhul võib laps algselt vaja juhendamist ja toetust, kuid kui laps saab mingi hetk ise hakkama, siis tugiisik peab suutma selle ära tabada ja astuma sammu tagasi. Lisaks erinevatele tegevustele peab

tugiisik julgustama inimest teistega suhtlemisel, sest positiivsed suhted laiendavad võimekust, julgustavad osalema tegevustes, mida laps üksi ei prooviks ning toetavad rasketel perioodidel (Wilson jt, 2018). Seega suhted aitavad kaasa lapse erinevates tegevustes osalemise puhul. Vahel tuleb luua võimalused, et laps saaks enda eesmärged saavutada ja selleks tuleb aidata eemaldada barjääre (Wilson jt, 2018). Barjääride eemaldamiseks peavad kõik osapooled olema ühises infoväljas. Oluline on, et kõiki osapooled saaksid vajalikule teabele ligi ning vajadusel korral jagaksid saadud teavet (Wilson jt, 2018). Ühine teave aitab seada ühtseid eesmärgi, mis on olulised lapse arenguks.

Oluline on, et tugiisiku ja lapsevanemate vaheline koostöö sujaks, sest last toetatakse koos. Tugiisik õpetab last enda eest hoolitsema, julgustab igapäevaelulist toimetulekut, aitab luua sotsiaalseid suhteid ja kontakte, aitab kaasa lapse tööskuste arendamisele ja tööharjumuse kujundamisele, abistab ja motiveerib last õppimisel, loob turvalise keskkonna ning loob tingimused lapse võimalikult iseseisvaks toimetulekuks (Berkman, i.a). Lisaks eelnevalt välja toodud tööülesannetele on igal tugiisikul sõltuvalt lapsest veel tööülesandeid. Iga laps on erinev, mille tõttu tugiisikute ülesanded varieeruvad ning määratakse vastavalt lapse vajadustele lepingus või ametijuhendis (Berkman, i.a).

Kuigi tugiisikul on suur roll lapse toetamisel, siis see ei tähenda seda, et tugiisik lapse eest kõik ise ära teeb. Axelsson jt (2014) toovad välja, et lapse aitamisel on oluline suhtuda igasse lapsesse individuaalselt ning ei tohiks kahelda lapse võimetes, vaid tuleks tunnetada lapse abivajadust. Lapsel tuleks lasta proovida ise tegevustega hakkama saada ja kui tugiisik näeb, et laps hakkama ei saa, siis tuleks last suunata ja juhendada. Tugiisikutel peab olema kannatust, et laps saaks vajalikud tegevused ise tehtud, kuna see suurendab lapse iseseisvust ja toetab tema arengut. Erinevates tegevustes osalemine arendab last ja tõstab tema heaolu, selle tõttu on oluline, et tugiisik suunaks last tegevustest osa võtma, kuna see aitab kaasa lapse iseseisvusemisele (Axelsson jt, 2014).

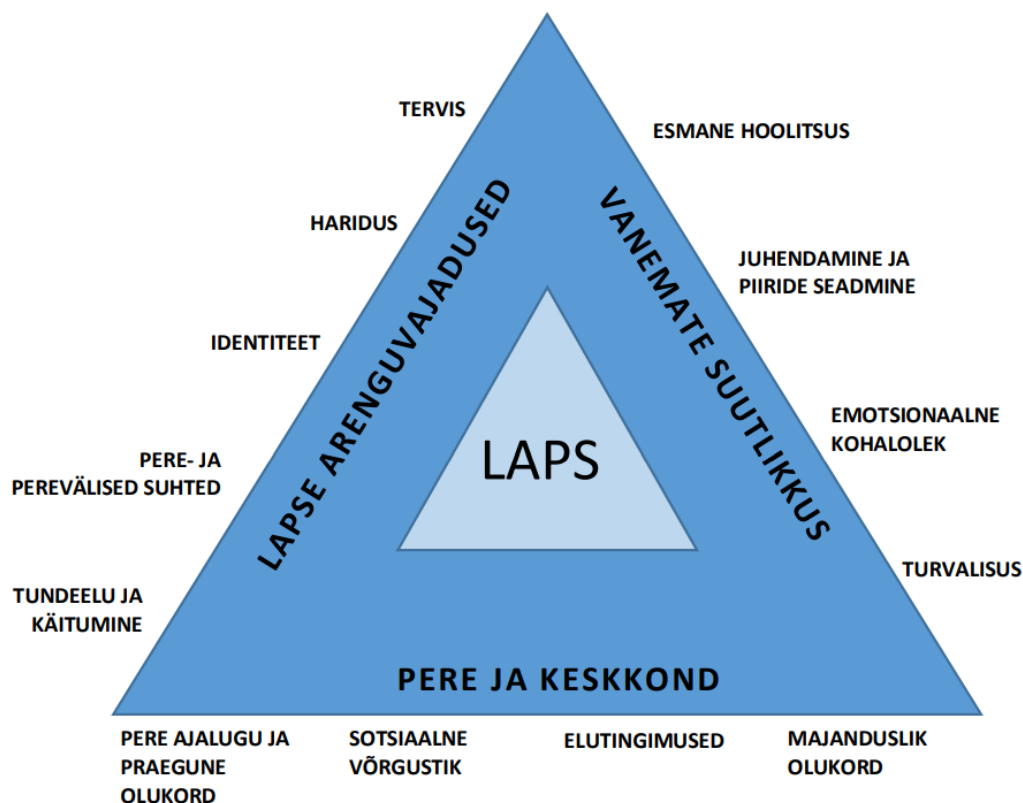
Tugiisikutena töötavad väga erinevate töökogemustega inimesed, kellest suurem osa pole tugiisikutele mõeldud koolitust läbinud, kuna see pole üheks tingimuseks tugiisikuteenuse osutamisel (Clevnert ja Johansson, 2007). Koolituse läbimine annaks tugiisikutele eelteadmised tugiisikutööst ja looks parema ettekujutuse eelootavast. Kuna teenuse pakkumiseks ei pea koolitust läbima, siis ei saa kindel olla, et teenuse kvaliteet on igal pool samal tasemel.

1.3.1 Tugiisikuteenuse nõuded ja määramine

Tugiisikuteenuse taotlemiseks tuleb lapsevanematel või seaduslikul esindajal pöörduda kohaliku omavalitsuse poole ning esitada tugiisikuteenuse avaldus (Tugiisikuteenus lapsele, 2014). Kui avaldus on esitatud, siis hakkab avaldust menetlema kohaliku omavalitsuse ametnik. Tavaliselt on avalduse menetlejaks lastekaitsespetsialist, kes hindab lapse abivajadust (Tugiisikuteenus lapsele, 2014).

Selleks, et laps saaks teenust ei pea tal olema puue või erivajadus. Kui kohalik omavalitsus hindab lapse abivajavaks lapseks, siis tuleb talle teenuseid pakkuda. Lastekaitseaduse (2018) §26 järgi: „Abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu“. Abivajaval lapsel ei pruugi olla puuet ega erivajadust, kuid ta võib vajada lisatuge lähtuvalt sellest, et ta on olnud ohver või on iseendale ohtlik. Abivajavast lapsest peab teatama kohalikku omavalitsust ja seejärel hindab lapse abivajadust lastekaitsespetsialist. See kohustus on välja toodud ka Lastekaitseaduse (2018) §27 lõigete 1 ja 2 kohaselt. Kohalikul omavalitsusel on kohustus teha kümne päeva jooksul otsus, kas algselt juhtumikorraldus või mitte (Abivajav laps, 2021). Lastekaitseaduse (2018) §29 lg 2 kohaselt võib juhtumikorralduse jätta avamata vaid juhul, kui abivajadust saab rahuldada ühekordse meetmena. Juhtumikorraldus avatakse sotsiaalteenuste ja –toetuste andmeregistris (STAR), kus hinnatakse lapse abivajadust ja seejärel lähtuvalt lapse abivajadusest pakutakse talle abi (Abivajav laps, 2021).

Lapse abivajaduse hindamiseks on välja töötatud lapse heaolu kolmnurk (joonis 1), mida lastekaitsespetsialist perele tutvustab ning selle abil saab lapse ja tema perega vesteldes vastused küsimustele, mis on olulised abivajaduse hindamisel (Lapse..., 2017). Kolmnurka kasutades saab lastekaitsespetsialist seletada lapsele ja tema perele, mida abivajaduse hindamine endast täpsemalt kujutab ja millised aspektid on hindamisel olulised.

Joonis 1: Lapse heaolu kolmnurk (Lapse..., 2017).

Lapse heaolu kolmnurka kasutades saab lastekaitse spetsialist hinnata 13 olulist valdkonda, mis mõjutavad oluliselt lapse elu (Lapse..., 2017). Jooniselt 1 näha olevatest valdkondades peab lastekaitse spetsialist saama ülevaate, kuna need on lapse abivajaduse hindamisel olulised. Lastekaitse spetsialist peab kaasama abivajaduse hindamisse lapse ja tema perekonna ning vajadusel ka teised tema sotsiaalsesse keskkonda kuuluvad inimesed (Lapse..., 2017). Lapse sotsiaalse keskkonna kaasamine annab parima ülevaate lapsest, sest nemad puutuvad lapsega tõenäoliselt igapäevaselt kokku. Kõige olulisem on kaasata last ja tema vanemaid, kuna vanemad tunnevad oma last kõige paremini ja oskavad lastekaitse spetsialistile rääkida kõikidest valdkondadest, mis on välja toodud lapse heaolu kolmnurgas (Lapse..., 2017). Lastekaitse seaduse (2018) §29 lg 5 (2021) kohaselt tuleb abivajaduse hindamisel ja abi osutamisel võtta arvesse lapse arvamusi ning see lisada ka kohustuslikule juhtumiplaanile. Last on oluline kaasata, kuna hinnatakse tema abivajadust ja laps võib välja tuua selliseid probleeme, millele täiskasvanud ei oska tähelepanu pöörata.

Abivajaduse hindamisel hinnatakse lapse arenguvajadusi seostatult vanemate suutlikkuse ning pere ja keskkondlike teguritega (Lapse..., 2017). Kõik need tegurid on omavahel seotud, kuna keskkond, perekond ja vanemlikud oskused mõjutavad lapse arengut. Lapse oskused, väärtused ja

suhtumine tulenevad sotsiaalsest keskkonnast (Žumarova, 2014). Selle tõttu on oluline uurida arenguvajadusi ning samuti perekonda ja keskkonda, kus laps on kasvanud, sest see annab parema ülevaate lapse abivajadusest.

Arenguvajaduste all hinnatakse lapse tervist, haridust, identiteeti, pere- ja pereväliseid suhteid ning tundeelu ja käitumist (Lapse..., 2017). Kõikide nende aspektide uurimine on oluline selgitamiseks välja lapse abivajadus, sest need mõjutavad lapse heaolu. Pere ja keskkonna all hinnatakse pere ajalugu ja hetkeolukorda, sotsiaalset võrgustikku, elutingimusi ja majanduslikku olukorda (Lapse..., 2017). Lapse elutingimused, teda ümbritsevad inimesed ja tema kasvukeskkond mõjutavad last suurel määral, mille tõttu on oluline sellekohast teavet saada. Vanemate suutlikkuse all hinnatakse esmast hoolitsust, juhendamist ja reegleid, emotsionaalset kohalolekut ja turvalisust (Lapse..., 2017). Kõik eelnevalt välja toodud aspektid mõjutavad suurel määral lapse heaolu ja selle tõttu on vajalik nendega abivajaduse hindamisel arvestada.

Kui lastekaitsespetsialist on abivajaduse hinnanud ning leiab, et laps vajab tugiisikut, siis soovib ta teenusepakkujat või aitab selle leida (Tugiisikuteenus lapsele, 2014). Tugiisiku leidmisel on lastekaitsespetsialist taotluse esitajale abiks. Tugiisikuteenus pakkumiseks pole teenuse osutajale väga palju nõudeid sätestatud. Sätestatud on, et tugiisik peab olema täisealine, tal peab olema kehtiv tervisetõend, tema karistusregister on puhas, tugiisikuks ei või hakata lapse ema/isa või vanaema/vanaisa, tugiisik ei või elada lapsega püsivalt samas eluruumis, tugiisikul ei ole ära võetud või piiratud hooldusõigust ning tal ei ole mõnuainetest sõltuvust (Tugiisikuteenus lapsele, 2014). Kui eelnevalt loetletud tingimused on täidetud, siis on inimesel võimalus soovi korral tugiisikuks hakata. Tugiisik töötab kas töö- või käsunduslepingu alusel ning enne tööle asumist on soovitatav läbida tugiisikutele mõeldud koolitus (Berkman, i.a).

Kui aga selgub, et last saaks aidata mingi muu teenusega rohkem, siis soovib lastekaitsespetsialist teisi meetmeid (Tugiisikuteenus lapsele, 2014). Selle tõttu on oluline abivajaduse hindamine läbi viia, et laps saaks teenust, mis panustab tema arengusse kõige suuremal määral.

Tugiisikuteenus saamiseks peab lapsevanem esitama kohalikule omavalitsusele taotluse. Seejärel hindab lastekaitsespetsialist, võttes arvesse kõiki last mõjutavaid valdkondi, lapse abivajaduse ning otsustab lapse teenusevajaduse. Vajadusel aitab lastekaitsespetsialist leida ka lapsele sobiva tugiisiku ning kui lastekaitsespetsialist leiab, et mingi teine meede oleks lapsele kasulik, siis ta soovib seda.

1.3.2 Vajadus tugiisikuteenuse järele

Kõik lapsed vajavad tugiisikut erinevatel põhjustel, vastavalt nende individuaalsetele vajadustele. Lapsed vajavad tugiisikuteenust tulenevalt oma erivajadusest, puudest, tervislikust seisundist ja keerulisest olukorrast (Tugiisikuteenus lapsele, 2014). Sotsiaalhoolekande seaduse (2022) §23 järgselt tugiisik juhendab, motiveerib ja aitab kaasa iseseisvumisel ning omavastutuse võime arendamisel. Tugiisikutel on igapäevases töös väga mitmekülgsed ülesanded, mis varieeruvad olenevalt lapsest.

Kohustusteks on aidata lastel planeeritud tegevustest osa võtta, juhtida lapse tähelepanu segava käitumise korral muudele tegevustele, lahkumine lapsega vajadusel planeeritud tegevusest, kui laps seda antud hetkel vajab ning julgustamine eakaaslastega sotsialiseerumisel (Jevtic jt, 2013). Tugiisik peab ära tundma selle hetke, kui laps vajab eemaldamist ning samuti selle hetke, kui laps vajab julgustamist. Kui tugiisik last liialt tagant sunnib või liialt kiirelt mingist olukorras eemaldab, siis see võib avaldada negatiivset efekti. Vastavalt lapse vajadustele on tugiisik lapsele toeks ja annab panuse lapse iseseisvumisele. Tugiisikuteenuse parim väljund on see, kui laps mingi hetk ei vaja enam tugiisikuteenust.

Vanemate arvates on tugiisik vahend, kelle abil nende lapsed saavad käituda ja läbi elada sarnaseid kogemusi nagu nende eakaaslased (Jenhaug ja Askheim, 2018). Laste puhul on väga oluline, et nad ei tunneks ennast teistest erinevalt oma erivajaduse tõttu, vaid tunneksid, et nad on enda eakaaslastega võrdväärsed. Jenhaug ja Askheim (2018) töid välja, et lapsevanemate arvates aitab tugiisik nende perel elada peaaegu tavapärasel elu, kuna ta pakub teatud mõttes nende lapsele vanemlikku hoolt ja aitab ära hoida õdede-vendade vahelisi konflikte. Kui lapsevanem teab, et tema lapse eest on hoolitsetud ja temaga tegeletakse, siis ta saab teha enda jaoks olulisi asju ning nautida seda osa elust, mida saavad erivajadusteta laste vanemad.

Oluline on, et tugiisik suudaks hoida lahus tööd ja eraelu ning ei sekkuks ebavajalikes olukordades (Hultman jt, 2016). Tugiisik peab tegutsema enda ülesannete piires ja kui tal on mingist olukorrast, mis ei puutu temasse, oma arvamus, siis pole tal õigust sekkuda. Näiteks, kui lapse ja tema vanema vahel tekib tüli, siis tugiisik peab hoiduma tahaplaanile. Tugiisikul on õigus sekkuda ainult sellisel juhul, kui lapsevanem pöördub tema poole ja palub olukorra lahendamiseks abi.

1.4 Probleemiseade

Riik ja kohalik omavalitsus pakuvad erivajadustega laste peredele erinevaid toetusmeetmeid. Toetusmeetme valikul hindab lastekaitse spetsialist lapse abivajaduse ja annab nõu, millisest meetmest oleks lapsele kõige rohkem kasu. Tugiisikuteenus on üks meetmetest, mida lisatuge vajavatele lastele pakutakse.

2020. aastal osutati tugiisikuteenust kokku 3030 inimesele, kellest 1586 ehk 52,3% olid kuni 17-aastased lapsed (Tugiisikuteenuse..., i.a). Lastele osutatava tugiisikuteenuse maht oli üle poole kogu teenuse osutavast mahust. 2020. aastal said tugiisikuteenust 1291 puudega või psüühikahäirega last, mis on 69,2% suurem võrreldes 2016. aastaga, mil tugiisikuteenust said 763 puude või psüühikahäirega last (Tugiisikuteenuse..., i.a). 2010. aastal sai 387 last tugiisikuteenust, kellest 36 olid vaimupuude või psüühikahäirega (Tugiisikuteenus, i.a).

Statistika näitab, et tugiisikuteenuse nõudlus on aastatega üha kasvanud, mis tähendab, et lisatuge vajavaid lapsi on meie ühiskonnas üha enam. Kui ühiskond panustab enda lastesse, siis pikas perspektiivis tasub see ära. Lapsed on meie ühiskonna tulevik ja selle tõttu tuleks neid toetada, abistada ja hoida (Darbyshire, 2019). Võimalikult varajane märkamine ja abivajaduse tuvastamine ning sobiva tugimeetme leidmine lapseas loob lastele parimad võimalused nende potentsiaali väljaarendamiseks, et nad oleksid tulevikus võimalikult iseseisvad. Sotsiaalseadustiku üldosa seaduses (2022) §2 on välja toodud, et sotsiaalkaitse eesmärk on toetada ja suurendada inimeste iseseisvat toimetulekut ning luua kõigile võrdseid võimalusi, mis aitaksid ennetada sotsiaalset erivajadust ja toimetulekuraskusi. Inimese erivajaduse korral ei tohiks temasse suhtuda teisiti. Pigem tuleks leida võimalused, kuidas erivajadustega last aidata, et tal oleksid elus samad võimalused nagu erivajadusteta lastel.

Berkman (i.a) on välja toonud, et tugiisik aitab lapsel läbi erinevate tegevuste iseseisvuda ja teostada toimetulekut. Tugiisikuteenuse peamine eesmärk on laps viia nii kaugele, et tema toimetulek ei sõltuks tugiisikust. Tugiisikuteenust osutades toetab tugiisik neid omadusi, mis teevad lapsele raskusi. Pidev toetus ja juhendamine aitab lapsel omandada uusi oskusi, mille kasutamine annab talle rohkem iseseisvust.

Otsus uurida laste tugiisikuteenust tuleneb sellest, et töötan lastekaitse spetsialistina ja minu kogemusel on tugiisikuteenus üks enim kasutatud teenus lastega perede poolt. Seda meedet soovivad lapsevanematele tihti haridusasutused. Sellest tulenevalt soovisin teada saada, miks on tugiisikuteenusele nii suur nõudlus ja miks arvatakse, et tugiisik on see, kes hädast välja aitab.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on anda ülevaade tugiisikuteenuse sisust, lisatoe vajadusest ja ootustest tugiisikutele.

Eesmärgi saavutamiseks püstitasin järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuidas toimub tugiisikute leidmine?
2. Milline on tugiisikuteenuse sisu?
3. Milline on laste lisatoe vajadus?

2. METOODIKA

2.1 Metodoloogiline lähenemisviis

Käesolevas bakalaureusetöös kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit, sest see võimaldab aru saada tegelikest soovidest, vajadustest ja avada tugiisikuteenust. Kvalitatiivne uurimismeetod tegeleb inimeste isiklike ja sotsiaalsete kogemuste uurimise, kirjeldamise ja tõlgendamisega (Laherand, 2008). Kvalitatiivne uurimismeetod võimaldab keskenduda inimeste subjektiivsetele kogemustele ja tegevustele ning mõista ainulaadseid aspekte konkreetses kontekstis (Strömpl, 2020). Kvalitatiivne uurimismeetod annab edasi inimese subjektiivseid mõtteid ja tundeid, mida nad on läbi erinevate kogemuste saanud. Laherand (2008) ütleb, et kvalitatiivses uuringus ei püüta tõestada eelnevalt püstitatud hüpoteesi paikapidavust läbi suure valimi, vaid püütakse mõista väikese arvu osalejate maailmavaadet. Kvalitatiivses uuringus on oluline edasi anda uuringus osalejate isiklike kogemusi, teadmisi ja mõtteid.

2.2 Andmekogumismeetod

Bakalaureusetöös kogusin andmeid viies läbi intervjuud. Intervjuud on poolstruktureeritud, kuna see annab võimaluse vajadusel intervjuu ajal küsida lisaküsimusi, millest võib uurimuses kasu olla. Poolstruktureeritud intervjuus kasutatakse varem koostatud intervjuukava, kuid intervjuu läbiviimisel võib muuta küsimuste järjekorda ja küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Kui intervjuueeritav hakkab juhuslikult vastama küsimusele, mis on uurijal plaanis küsida, siis on mõttekas lasta tal küsimusele vastata, mitte teda takistama hakata, kuna siis võib intervjuueeritaval mõte kaotsi minna ja osa informatsioonist saamata jääda. Samuti on sellise uurimuse puhul kasulik poolstruktureeritud intervjuud kasutada, sest respondent võib avada sellise teema, millele uurija ei mõelnud, kuid intervjuu ajal võib aru saada, et antud informatsioonist võib uurimuse raames palju kasu olla.

Intervjuud toimusid kõikide respondentidega individuaalselt. Individuaalintervjuu annab võimaluse liikuda respondendi tempos ja arutlusloogika abil on võimalik teha täpsustusi, toetudes juba antud teabele, ning minna rohkem sisse respondendi maailma kasutades aktiivse kuulamise võtteid (Vihalemm, 2014). Aktiivne kuulamine näitab, et intervjuueerija on kohal ja see paneb intervjuueeritava ennast mugavamini tundma ning aitab paremini avada tema mõttemaailma.

2.3 Uurimuses osalejad

Uurimuses osalesid spetsialistid, kes on kõik lastega seotud. Intervjueeriti kahte sotsiaalalal töötavat inimest ja kahte haridussüsteemist töötavat inimest.

Intervjueeritavate valikul kasutasin mugavusvalimit. Mugavusvalimi puhul valitakse uurijale kergesti kättesaadavad inimesed – pereliikmed, kolleegid, tuttavad (Baxter jt, 2015). Kuna töötan juba mõnda aega lastekaitsespetsialistina, siis olen pidanud koostööd tegema erinevate inimestega ja sellest tulenevalt oli mul kerge intervjuudesse inimesi leida. Mugavusvalim on mittetöenäosuslik valim ja seda kasutades ei ole võimalik rangeid üldistusi teha, kuna uuritavad on uurijale lihtsasti kättesaadavad (Baxter jt, 2015).

Intervjueeritavatega võtsin ühendust telefoni teel. Peaaegu kõik, kelle käest intervjuud palusin, olid nõus intervjuus osalema. Ainult üks Sotsiaalkindlustusameti spetsialist keeldus, kuna ta arvas, et ta ei oska sellel teemal kaasa rääkida. Teised osalejad olid kohe nõus ja leppisime intervjuude toimumise kellaaja ja asukoha kokku. Kõikide intervjuude puhul läksin intervjueeritavale sobivasse kohta ehk siis kõik intervjuud toimusid füüsiliselt. Intervjuud toimusid ajavahemikul 25.04.2022-27.04.2022.

Konfidentsiaalsuse tagamiseks on intervjueeritavatele antud lühendid koos numbritega. Numbrid on valitud intervjuude läbiviimise järjekorrast sõltuvalt. Haridussüsteemist töötavad inimesed on märgistatud M3 ja K1 ning sotsiaalalal töötavad inimesed on märgistatud H2 ja G4. Kõikidel intervjueeritavatel on pikaajaline kogemus lastega töötamisel ja nad kõik on kokku puutunud tugiisikuteenuse ning tugiisikutega. Intervjuud kestsid orienteeruvalt 13-28 minutit ja kõiki intervjuusid salvestasin andmete töötlemiseks telefoniga.

2.4 Andmeanalüüsimeetod

Peale intervjuude läbiviimist laadisin intervjuud ülesse automaatseks transkriptsiooniks. Transkribeerimiseks kasutasin TTÜ Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris väljatöötatud programmi (Alumäe jt, 2018). Transkriptsioonid lugesin üle ja parandasin vead, mis olid programmist jäänud.

Kasutasin intervjuude analüüsimiseks kodeerimist. Kodeerimist mõistetakse kui operatsioone, mille abil andmed osadeks lahutatakse ja seejärel mõtestatakse ning uuel viisil kokku pannakse

(Laherand, 2008). Kodeerimisel kasutasin induktiivset analüüsi, mis tähendab, et koodid ja kategooriad tuletasin kogutud andmetest (Kalmus jt, 2015). Sarnased koodid koondasin kategooriate alla, mis on kooskõlas püstitatud uurimisküsimustega. Kategooriad olid abiks koodide organiseerimisel ja võrdlemisel. Kõik intervjuude käigus kogutud andmed on turvaliselt hoiustatud ja kaitstud paroolidega, mis tähendab, et nendele andmetele pääsen ligi ainult mina.

Analüüsitehnikana kasutasin juhtumisülel ehk horisontaalset analüüsi, mille käigus vaadeldakse mitut analüüsitavat juhtumit ja võrreldakse selle teema käsitlemist kõigi kogutud intervjuude lõikes (Kalmus jt, 2015).

2.5 Refleksioon

Refleksiooni kirjutades lähtun Korthageni (2004) sibula-mudelist. Sibula-mudeli abil toon välja erinevad aspektid, millega pidin töö käigus kokku puutuma.

Kuna olen varsti töötanud pea aasta aega lastekaitsespetsialistina, siis olin varasemalt tugiisikutega palju kokku puutunud. Olen pidanud koostama lepinguid, suhtlema erinevate osapooltega, olen määranud lapsele tugiisikuteenust ja püüdnud leida tugiisikuid. Minu senine kogemus tekitaski küsimuse, et miks on tugiisikuteenus nii nõutud. Soovist selle kohta rohkem teada saada tekkiski idee selle kohta rohkem uurida. Selle töö kirjutamine tõstab minu pädevust, kuna viin ennast teemaga paremini kurssi. Tööd kirjutades tekitas raskusi see, et kuna töötan lastekaitsespetsialistina, siis teadsin tugiisikuteenuse praktilist poolt ja seadusandluse tasandit, kuid oma teadmiste kirja panemiseks pidin leidma sobivad allikad. Teoreetilise materjali leidmine tekitas frustratsiooni, kuna oli ajamahukas.

Minu senine koostöö tugiisikutega on olnud siiani positiivne, kuid kuna mina tegelikult tugiisikuid nende tööd tegemas otseselt ei näe, siis intervjuude läbiviimine andis rohkem aimu, kui palju tugiisikud igapäevaselt laste arengusse panustavad.

Intervjuusid läbi viima minnes kartsin, et teatud teemadel langen intervjuueeritavatega diskussiooni ja võin nii intervjuueeritavate arvamusi mõjutada. Kuid tegelikkuses suutsin püsida uurija rollis ning lasin intervjuueeritavatel segamatult rääkida ja küsisin uue küsimuse alles siis, kui intervjuueeritav oli kõik enda jaoks vajaliku ära öelnud. Vahepeal tekkis soov vahele segada, kuid hoidsin ennast tagasi, sest arvasin, et vastasel juhul võib inimesel mõte kaduma minna ja jään olulisest informatsioonist ilma. Ma arvan, et intervjuud läksid selle tõttu hästi, et nii mina kui ka

intervjueeritav tundsin ennast mugavalt, sest olime varasemalt koostööd teinud. Enne intervjuusid seletasin intervjueeritavatele, et olen uurija rollis ja palusin neil eirata fakti, et olen ka lastekaitsepetsialist. Mugavusvalimi kasutamine lihtsustas oluliselt vaba õhkkonna teket ja arvan, et mulle avaldati rohkem informatsiooni, kui seda oleks tehtud mõnele teisele uurijale.

Kuna minu missiooniks on lapsi ja nende perekondasid aidata, siis leian, et tugisikutel on selles osas väga suur roll. Arvan, et minu töö annab lugejale aimu, mida tugisikutöö endast kujutab ja kui olulised tugisikud on.

3. ANALÜÜS JA ARUTELU

Analüüsi tulemused on jagatud alapeatükkideks, mis on tulenenud püstitatud uurimisküsimustest. Esimeses alapeatükis on välja toodud, kuidas toimub tugisikute leidmine. Teine alapeatükk keskendub tugisikuteenuse sisule. Kolmandas alapeatükis on analüüsitud laste tugisikuteenuse vajadust. Analüüsis on kasutatud tsitaate, mis on välja toodud jutumärkide vahel ja kaldkirjas. Lühendatud tsitaatide puhul on kasutatud selle märkimiseks kombinatsiooni (/.../).

3.1 Tugisikute värbamine

Tugisikute värbamise osas töid intervjueeritavad välja, et tavaliselt pöördub inimene, kes soovib hakata tugisikuks kohaliku omavalitsuse poole. Kuna lastele on vaja kooli ja lasteaeda tugisikut, siis ka sealne personal soovib lastekaitsepetsialistidele inimesi, kes nende arvates selleks tööks sobiksid. Intervjuudest selgus, et kui lapsel on tugisikut vaja, siis lapsevanemad püüavad leida inimese selleks esialgu enda perekonnast ja sõpruskonnast. Kahe intervjueeritava arvamused selles osas, kas tugisik peaks olema lapsele tuttav inimene või mitte olid erinevad. K1 sõnas: „*Aga mida ma ise olen hästi palju näinud, et nagu soositakse seda, et pereringist keegi kuskilt tuleb, eks ju. Et mis, ma arvan ka, et ei ole nagu okei, sest seal ma rõhun inimese nagu sellele ütleme, mingitele teistele kohtadele. Et noh, et, et võtta vastutus oma mingi sugulase eest. Et, et, et mis on jälle see, ta võib tuua nagu oma peresiseseid konflikte nagu hästi palju, sest, sest ma arvan, et nagu väljastpoolt inimene on nagu parem, kui su oma vanaema või tädi või onu. Sest sa oled nagu seotud ka emotsionaalselt temaga teistmoodi, et, et ma arvan, et see ei ole nagu okei*“. Samas H2 ütles: „*/.../ tema emal või isal on keegi sõbranna või mingi kaugem sugulane, kes siis on nõus lihtsalt oma last aitama, aga ta muidu tugisiku tööd ei tee. Et see on, see tuleb just eriti autistlike laste puhul näiteks, kes ei võta võõraid üldse omaks, et siis, siis see on siuke ideaalne lahendus, et ongi*

lapsel juba tuttav inimene, kes, kes tugiisikuks tuleb“. Tuginedes läbi töötatud materjalidele arvan, et tugiisikut määrates tuleks arvestada lapse eripäradega. Kui laps ei suuda kohaneda võõra inimesega mõistliku perioodi jooksul, siis on minu arvates lapse huvidest lähtuv, et tugiisik on talle juba tuttav inimene. Kui laps suudab kohaneda võõra inimesega, siis oleks mõistlikum võtta tugiisikuks keegi väljastpoolt. Tugiisik, kes on pere või lapsega liiga lähedane, võib tunda suuremat vastutust ja sekkuda pereasjadesse, mis võib ähmastada ja segada pere igapäevast toimetulekut.

Kui inimene on leitud, siis esialgu tutvustatakse tugiisikule lapse erivajadusi ja samuti tutvuvad laps ja tugiisik üksteisega. Kui tugiisik on endas ebakindel, siis saab ta teha ka proovipäevasid ja vaadata, kas tal tekkib lapsega kontakt. Kui tugiisik on juba määratud ja mingi hetk selgub, et tugiisik lapsele ei sobi, siis on võimalik tugiisikuga leping lõpetada. G4 tõi välja: *„Kui mingil hetkel tugiisik või pere või laps leiab, et ei sobi see inimene, siis saab jälle ümber vaadata*“. Oluline on, et tugiisikul tekkiks lapsega kontakt. H2 lisab: *„Tähtis on see, et tal tekib lapsega see kontakt, sest muidu ei ole tugiisikuteenusest väga kasu*“. Tugiisikuteenust osutades on kontakt väga oluline, sest kui lapsel ja tugiisikul ei tekki kontakti, siis on tugiisikul raske last aidata. Hultman jt (2016) tõi välja, et tugiisiku üheks ülesandeks on julgustada last kontaktide loomisel ja sotsialiseerumisel. Kui tugiisik ise lapsega kontakti ei saa, siis pole võimalik, et ta suudab aidata lapsel teistega kontakti luua. Kontakti puudumisel on lapse huvides leping lõpetada ja leida uus tugiisik.

Tugiisikute leidmine on keeruline, kuna töötasu on pigem madal ja töötatakse käsunduslepingu alusel. Käsunduslepinguga ei kaasne ka ravikindlustust, kui piirtundide arv täis ei tule. K1 ütles: *„Ma olen ise mõelnud miks, miks ei ole seda inimest, et esiteks ongi see töötasu ei motiveeri, teiseks, kui sul ei ole haigekassat noh, eksju. Ja siis tööl, kui see töö on ikkagi ebastabiilne selles suhtes, et näiteks kui see lasteaia lapsele oled ja sa ei saa igapäevaselt tööd teha ja kui sa mõni kuu ei saa üldse palka, kuna laps ei ole lasteaias käinud, siis eksju tekib see küsimus, et, et see ei ole nagu motiveeriv*“. G4 tõi välja: *„Sest noh, ilmselgelt keegi ei taha, taha ilma ravikindlustuseta töötada. Noh võib-olla paar kuud nõus, aga üldiselt mitte*“. G4 lisas ka: *„Selles mõttes ongi probleem, et me ei leia endale tugiisikuid, sest me ei saa neile pakkuda selliseid töötingimusi nagu, nagu nad ootavad*“. Intervjuusid läbi viies selgus, et tugiisikuid on väga vähe ja kõikide intervjuueeritavate arvates on see selle tõttu, et töötingimused ei ole vastavad. Tugiisikute madal palk ja ravikindlustuse puudumine näitab seda, et tugiisikuid ei väärtustata. Kui inimene tunneb, et teda ei väärtustata, siis ta ei soovi ka sellisel ametikohal töötada. Tugiisik annab panuse, et

tänapäeva lastest kasvaksid iseseisvad ja toimetulevad inimesed, kuid töötingimusi arvesse võttes tundub, seda panust ei hinnata. Ootused teenusele ja abile on suured, kuid töötasu ja töötingimused ei ole motiveerivad. Tugiisikute väheses võib olla tingitud madalast hoolekande mainest või siis ka kartusest, et ei saada laste erivajadustega hakkama.

3.2 Tugiisikuteenuse sisu

Intervjuus osalejad tõid välja, et nad ootavad tugiisikutelt koostöövalmidust. M3 tõi välja: „*Tugiisik on nagu ikkagi käepikendust nii minule kui õpetajale ja, ja noh, kindlasti ka lapsevanemale*“. Kuna tugiisik on lapsega väga palju koos, siis on lapse arenguks oluline, et kõik lapsega seotud inimesed oleksid ühises infoväljas. Wilson jt (2018) on välja toonud, et erinevate takistuste ületamiseks ja eesmärkide seadmisel on ühine teave väga oluline. H2 lisas: „*Ja no samas ta peab koostööd tegema siis lastekaitsega ja kas siis õpetaja või kasvatajatega, sest muidu ta ei saa seal kollektiivis ju hakkama kui ta on seal võõrkeha*“. Berkman (i.a) on samuti välja toonud, et tugiisik teeb koostööd lapse pere ja teda ümbritsevate spetsialistidega. Lapse arengu toetamisel on koostöö tugiisikuga üks olulisemaid aspekte. Tugiisik on just see isik, kes näeb last erinevates olukordades ning saab hinnata, kuidas ta erinevates olukordades reageerib. Selle abil saab tugiisik anda osapooltele tagasisidet lapse arengust ja ka probleemidest. Kõikide osapoolte koostööl saab lapsele pakkuda võimalikku parimat abi. Koostöö toimimiseks peab tugiisikul olema väga head läbirääkimisoskused ja konflikti maandamise oskused. Osapooltel võivad olla erinevad arusaamad prioriteetidest ja nemad võivad tunda, et tugiisik peaks täitma mingit teist eesmärki. Sellisel puhul on oluline, et tugiisik oskaks seletada, miks teatud eesmärkide täitmine on lapse arendamiseks olulised.

Tugiisikust, kes lapsega ühist keelt ei leia ning teda abistada ei suuda ei ole lapse arengu kontekstis abi. Lapsega vestlemine eesootavatest tegevustes valmistab last paremini ette ja aitab tegevustesse enesekindlamalt suunduda (Wilson, jt). Vestlusi läbi viies peab tugiisik olema empaatiline, rahulik ja kannatlik. „*Ehk siis peaks olema seda empaatiat, peaks olema kannatust, peaks suutma oma emotsioone väga hästi kontrollida, sest need lapsed, kellega ta tegeleb, need on keerulised lapsed*“ (G4). Oluline on, et tugiisik suudaks enda emotsioone kontrolli all hoida. H2 sõnas: „*Eelkõige peab ta olema rahulik, ükskõik millise lapse diagnoosi peale ma hetkel mõtlen, siis see inimene peab olema rahulik. Ta ei tohi kindlasti sildistada või, või haletseda seda last*“. Tugiisik peab oskama enda emotsioone väga hästi kontrollida, et ta suudaks last aidata. Lapse aitamisel on

oluline, et tugiisik ei hakkaks last haletsema tulenevalt tema erivajadusest, vaid mõistaks tema erivajadusi ja aitaks lapsel nendega toime tulla. Tänu tugiisikule saavad lapsed käituda ja läbi elada sarnaseid kogemusi võrreldes nende eakaaslastega (Jenhaug ja Askheim, 2018). Kui lapsed tunnevad, et nad suudavad enda erivajadusest üle olla, siis annab see neile julgust ja enesekindlust ning aitab kaasa iseseisvumisel.

„Vaid ongi pigem see, kes on alati valmis lihtsalt reageerima ja toetama ja aitama aga ta lihtsalt, et ei tohi nagu tekitada lapsele seda õpitud abitust, et et ta ise ei pingutagi iga asjaga saab kogu aeg kellelki abi“ (H2). Lapse aitamisel on oluline tunnetada tema abivajadust, ei tohiks kahelda lapse võimetes ja iga lapse puhul tuleks läheneda individuaalselt (Axelsson jt, 2014). Kõik lapsed erinevad ja kui last iga väiksema tegevuse puhul aidata, siis ta ei saa talle raskusi tegevaid asju ületada. Tugiisik pakub lapsele emotsionaalset ja praktilist tuge, kuid kui märkab, et laps saab ise hakkama, siis ta astub sammu tagasi (Wilson, jt). Laps võib hakata arvama, et palju lihtsam on lasta teistel tema eest asju ära teha, mille tõttu on väga oluline, et tugiisik tajuks ära selle piiri, millal on õige aeg eemalduda. Hultman jt (2016) on öelnud, et tugiisik ei tohi sekkuda ebavajalikes olukordades ning ta peaks suutma töö ja eraelu lahus hoida. M3 avaldas: *„Sest minu töökogemus jälle näitab seda, et ületatakse tihtipeale seda piiri, et see laps muutub väga isikliõkuks. Et kõik lapse probleemid, mured võetakse juba nagu isiklikku ellu kaasa, kui tööpäev läbi on. Muretsetakse, õpitulemused ei ole tugiisiku mure, probleemid. On ka neid olukordi olnud, kus tugiisik mureseb, et lapsel oleksid asjad kaasas“.* Tugiisik peab suutma hoida professionaalset piiri ja mõistma, et laps, keda ta toetab ja abistab ei ole tema laps. Selle tõttu pole tema ülesanne hoolitseda selle eest, et lapsel asjad kaasas oleksid ning samuti ei ole lapse hinded tugiisiku probleem. Tugiisik ei tohi lapsesse ülemäära kiinduda, vaid peab mõistma, et lapse aitamine ja toetamine on osa tema tööst. Ta võib küll last utsitada oma õpitulemusi parandama, kuid ta ei tohiks välja näidata emotsiooni, kui ta pole lapse õpitulemustega rahul.

Tugiisik peab mõistma, kuna ja mis põhjustel ta seotud osapooltele tagasisidet annab. *„Negatiivne oligi see, et, et see tugiisik oli nagu noh, et ta eesmärk oli raha teenida, et see oli tema töö ja ta kuidagi andis nagu vanemale siukest ütleme siis tagasisidet, mida ei tohiks anda. Et ma saan aru, et sa räägi faktidest, aga kui sa räägid enda emotsioonist selle lapsega, siis see vanem teab jah, milline ta laps on“ (K1).* Pidevalt lapsevanemale rääkides tema lapse probleemidest võib ta tunda hakata, et tugiisikuteenusel pole tema lapse arengus kasu. See ei tähenda muidugi seda, et tugiisik peaks lapsevanema eest varjama olulist informatsiooni tema lapse osas. Ta peab oskama tunnetada, milline informatsioon on oluline ja milline mitte. *„Aga nendega, kellega mul on üldiselt*

mul positiivse, positiivne kokkupuude olnud. Ehk siis nad tegelikult jagavad, nad räägivad, kui mingid mured on, nad jagavad neid muresid, nad küsivad abi kui midagi on“ (G4). Väga oluline on, et probleemide ja murede korral, mis käivad tugiisikule üle jõu, pöörduks ta lastekaitsespetsialisti või lapsevanema poole. Koos võivad osapooled leida lahenduse, millel tugiisik ei osanud mõelda.

Minu tööpraktikas on olnud üheks heaks koostöökogemuseks järgnev juhtum. Ühel korral oli juhus, et last hakati selle tõttu kiusama, et tal oli tugiisik. Nii pea kui tugiisik selja keeras, hakati last narrima ja kasutati ka füüsilist vägivalda. Kui tugiisik selle murega minu poole pöördus, siis kutsusin kokku ümarlaua. Ümarlaul osalesid lapsevanemad, klassijuhataja, tugiisik ja laps. Klassijuhataja ei olnud probleemist teadlik ja seda kuuldes oli üllatunud. Probleem lahenes tänu sellele, et klassijuhataja tutvustas lastele tugiisikuteenust neile arusaadavalt ning rääkis, miks tugiisikut vaja on. Lahendus oli väga lihtne ja selle murega rohkem minu poole ei pöördutud.

3.3 Laste tugiisikuteenuse vajadus

Intervjuudes toodi välja, et laps vajab tugiisikut tulenevalt enda abivajadusest või lisatoe vajadusest ning ka käitumisprobleemide või psüühikahäirete tõttu. M3 tõi välja: *„Et, aga meil on just nendel lastel tugiisikud, kes kipuvadki just seda nii-öelda seda füüsilist vägivalda kasutama oma kaasõpilaste suhtes“*. G4 ütles: *„Kui, kui on mingi noh, ongi laps tunneb, et ta ei saa hakkama, tal on emotsioonidega probleeme, ei tule oma emotsioonidega toime, ehk siis aidata õigel hetkel sekkuda, et ei toimuks sellist, ma ei tea plahvatust“*. Jevtic jt (2013) tõi välja, et tugiisik juhib lapse tähelepanu ebasobivalt käitumiselt mujale. Tugiisik kasutab erinevaid võtteid, mille abil aitab lapsel enda emotsioone kontrolli all hoida ja seletab talle, kuidas erinevates olukordades käituda ning aitab sellega ära hoida erinevaid konflikte. Lastel üldiselt on keeruline enda emotsioone kontrollida, kuid erivajadustega laste jaoks võib see veel keerulisem olla. Tugiisik õpib last tugiisikuteenust osutades tundma ja leiab viisid, kuidas erinevates olukordades lapsele läheneda ning teda kõige tulemuslikumalt aidata.

Lisaks vaimse tervise probleemidele võivad lapsed vajada tugiisikut tulenevalt tervislikust seisundist. H2 tõi välja: *„Siis on ka tervisest tulenevad, on need peale kooli, et sinna alla võib näiteks minna need, kel need suhkruhaigused on ja. Et siis, kui on vaja ka nagu on näiteks väike laps, esimese klassi oma, siis ta ei suuda näiteks iseenda insuliintasemeid ja asju mõõta, et siis ka vaja tugiisiku abi“*. Laps võib vajada tugiisikut tervislikust seisundist tulenevalt näiteks diabeedi

tõttu, kuna algfaasis vajab laps ise ka enda haigusega harjumiseks aega. Selleks ajaks on hea, kui tema kõrval on inimene, kes teda juhendab ja toetab. Teoreetilises materjalis on samuti välja toodud, et tugiisikul on juhendav, motiveeriv ja toetav roll. Lapsevanem ei saa alati tulenevalt enda kohustustest lapse kõrval olla ja peale haridusasutust pole kohustust lapse järele valvata ka kasvatajal või õpetajal. Sellistel puhkudel ongi tugiisik väga suureks abiks perele, kuna vanemad saavad enda toimetusi tehes kindlad olla, et nende laps on hoitud. Sellistel puhkudel on tugiisikuteenus lühiajaline ja tugiisiku leidmine võib olla raskendatud, sest keegi ei soovi lühiajalise lepingu alusel töötada.

Vahel on lapsel selline diagnoos, et ta vajab pidevat järelevalvet ning sellisel juhul on tugiisik see, kes annab vanematele puhkust. H2 ütles: „*Siis mõnel lapsel peab olema 24/7 järelvalve ja vanem ei suuda seda alati ise lihtsalt puht füüsiliselt*“. Lapsevanemate arvates on tugiisik vahend, tänu kellel saavad nad elada praktiliselt tavapärasel elu (Jenhaug ja Askheim, 2018). Lapsevanemad saavad igapäevarutiinist välja, mis annab neile võimaluse tegeleda oluliste asjadega elus ja pühendada aega iseendale. Vanemad saavad vaheldust ja väikene puhkus aitab neil enda igapäevaeluga paremini toime tulla.

Haridussüsteemis tegutseva intervjueeritava sõnul aitab tugiisik lapsel tema sotsiaalset poolt arendada ja tõsta lapse enesekindlust. „*Põhiliselt ikkagi sellised sotsiaalsed tegevused, et kus on klassikaaslastega suhtlused, et nii-öelda seda halva lapse kuvandit vähendada ka lapsevanemate pilgu läbi*“ (M3). Samuti lisas ta: „*Tugiisik kõike seda toetab ja see sõprussuhete loomine hoidmine, et see on ka nagu ikkagi. Tugiisik märkab nagu, et, et, et kus poolt võib-olla on see nõrgem koht, et kasvõi see vahetunnid, et äkki suunaks selle lapse nüüd sinna mängima. Sest noh kuvand on ju lapsel juba ju negatiivne, et näidata ka nii-öelda seda teist külge*“ (M3). Tugiisiku ja isikliku abistaja teenuse osutamise tingimuse ja korra (2018) §2 lg 3 järgselt kuulub tugiisiku ülesannete hulka lapse abistamine suhtlemisel. Kui lapsel on käitumishäire ja ta on olnud enda klassikaaslaste suhtes agressiivne, siis võivad klassikaaslased tead karta või tõrjuda. Tugiisik aitab seda kuvandit murda ja julgustab last teistega suhtlema. M3 ütles: „*Et siis noh, meie kooli poolt tõega püüame nagu ikkagi nii-öelda nii lapsevanematele kui ka neile õpilastele, kaasõpilastele selgeks teha, et probleem ei ole mitte lapses, vaid probleem on selles käitumises*“.

Haridussüsteemis tegutsev intervjueeritav rääkis, et lapse negatiivse kuvandi tekkimisele on suure osa andnud lapsevanemad. M3 tõi välja: „*Nii-öelda need, nende gruppide loomine, kinniste gruppide loomine, kus vanemate, klassi vanemad, loovad gruppi siis nii-öelda selle ühe lapse vastu. Et see on hästi-hästi-hästi isekas ja, ja hästi keeruline protsess, et sellist empaatilist nagu*

lapsevanematel ei ole. Et, et arusaam, miks on ka see haridusliku erivajadusega laps tavakoolis, et jätkuvalt vanemad ei mõista seda“. Lapsevanemate poolt gruppide loomine tuli üllatusena ning tõenäoliselt tehakse seda teadmatusse tõttu. Lapsevanemad ei saa täpselt aru, miks lisatuge vajavad lapsed teatud viisil käituvad ning selle tõttu ei suuda ka nende käitumist mõista. Erivajadustega laste aktsepteerimiseks peab tema sotsiaalne keskkond olema vastuvõtlik ja teadlik (Hariduslike..., 2021). Lapsevanemad ei pruugi aru saada, et selliste gruppide loomine kahjustab lisatuge vajavaid lapsi ning enda käitumisega annavad nad halva eeskujuga oma lastele. Laste sotsiaalsesse keskkonda kuuluvad tema vanemad ning vanemad mõjutavad nende käitumist (Žumarova, 2014). Kui lapsed näevad, et nende vanemad on erivajadustega laste suhtes negatiivselt meelestatud, siis vanemate eeskujul võivad ka nemad suhtuda erivajadustega lastesse halvasti. Ühiskond saab selles osas väga palju ära teha, et erivajadusega lapsed oleksid rohkem aktsepteeritud.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureustöö eesmärgiks oli välja selgitada tugiisikuteenuse sisu, laste lisatõe vajadus ja ootused tugiisikutele. Bakalaureusetöös kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit, kuna see keskendub inimeste isiklike ja sotsiaalsete kogemuste uurimisele, mis võimaldab jälile saada tegelikele soovidele ja vajadustele. Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viisin läbi neli poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuudes osalesid kaks haridussüsteemis töötavat spetsialisti ja kaks sotsiaalsüsteemis töötavat spetsialisti.

Eesmärgi saavutamiseks püstitasin uurimisküsimused, mille abil soovisin teada saada kuidas tugiisikuid leitakse, milline on tugiisikuteenuse sisu ja milline on laste lisatõe vajadus.

Uurimuses selgus, et tugiisikuid leitakse erinevatel viisidel. Vahel pöörduvad inimesed ise sooviga tugiisikuteenuse osutamiseks, vahel soovitab kooli- või lasteaiapersonal sobivat inimest ning vahel on lisatuge vajava lapse vanematel olemas keegi peretuttav, kes soovib last toetada. Tugiisikuteenuse osutamiseks ei ole nõutud, et oleks läbitud spetsiaalne koolitus ning selle tõttu on tugiisikuteks erinevate taustadega inimesed. Oluline on tugiisiku määramisel arvestada lapse eripäradega.

Lapse arengu toetamisel on koostöö tugiisikuga üks olulisemaid aspekte. Selle tõttu peab tugiisik olema väga heade läbirääkimis ja konfliktilahendusoskustega. Probleemide korral on oluline, et tugiisik oskaks abi küsida ja pöörduks probleemide korral teiste osapoolte poole. Kuid tugiisik peab suutma tunnetada piiri, millise informatsiooni jagamine on lapse arengu aspektis oluline.

Tugiisikuteenuse osutamisel on väga oluline, et tugiisik suudaks lapsega luua kontakti. Kontakti loomiseks peab tugiisik olema empaatiline, rahulik ja kannatlik. Kui tugiisik lapsega kontakti luua ei suuda, siis tugiisikuteenusest lapsele kasu pole. Kontakti puudumise korral on mõistlik tugiisikuga leping lõpetada ja määrata lapsele uus tugiisik.

Lapsed vajavad tugiisikut tulenevalt oma abivajadusest, terviseprobleemidest, psüühikahäirest või käitumishäirest. Tugiisik määratakse lapsele näiteks diabeedi korral, et laps saaks enda haigusega harjuda. Psüühika- või käitumishäirega laste puhul määratakse tugiisik, et ta aitaks murda negatiivset kuvandit, toetaks last sotsiaalsete suhete loomisel ja julgustaks erinevatest tegevustest osa võtma. Tugiisikul on juhendav, motiveeriv ja toetav roll. Lapse abistamisel ei tohi tugiisik hakata lapse eest asju ära tegema ning ta ei tohiks lapsesse liigselt kiinduda. Oluline on, et tugiisik saaks aru lapse abivajadusest ja tegutseks vastavalt sellele. Last tegevustel juhendades tuleks olla kannatlik ja lasta lapsel tegevused iseseisvalt lõpuni viia.

Kokkuvõtteks võib öelda, et tugisikuteenus on oluline ja vajalik ning seda kasutatakse laste toetamiseks, juhendamiseks ja motiveerimiseks. Tugisikute leidmine on väikese töötasu ja ravikindlustuse puudumise tõttu keeruline. Tugisikuteks on erinevate taustadega inimesed ja tavaliselt pöörduvad nad töötamise sooviga ise kohaliku omavalitsuse poole. Tugisikutööd tehes on oluline tunnetada piiri, kuna laps abi vajab ja millise informatsiooni jagamine on lapse arengu jaoks oluline. Selleks, et teenusega last võimalikult palju toetada on kõikide osapoolte vaheline koostöö väga oluline.

KASUTATUD KIRJANDUS

Abivajav laps. (2021). Kasutatud 26.04.2022, [Abivajav laps | Sotsiaalministeerium \(sm.ee\)](#)

Alumäe, T. Tilk, O. ja Asadullah. (2018). Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech, *Baltic HLT 2018*.

Axelsson, A. K., Imms, C. ja Wilder, J. (2014). Strategies that facilitate participation in family activities of children and adolescents with profound intellectual and multiple disabilities: parents' and personal assistants' experiences. *Disability and Rehabilitation*, 36 (25), 2169–2177. doi: <https://doi.org/10.3109/09638288.2014.895058>

Baxter, K., Courage, C. ja Caine, K. (2015). *Understanding your users: a practical guide to user research methods*. Waltham: Morgan Kaufmann.

Berkman, E. (i.a). Tugiisikuteenus raske ja sügava puudega lapsele. Kasutatud 30.04.2022, [tugiisikuteenus.pdf \(sotsiaalkindlustusamet.ee\)](#)

Clevnert, U. ja Johansson, L. (2007). Personal assistance in Sweden. *Journal of Ageing and Social Policy*. 19(3), 65–80. https://doi.org/10.1300/J031v19n03_05

Darbyshire, P. (2019). Children are our future. Really?. *Journal of Child Health Care*, 23(3), 339-342. doi: <https://doi.org/10.1177/1367493519867195>

de Paor, A. (2016). Disability and genetics: New forms of discrimination?. P. Blanck ja E. Flynn (toim), *Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights* (lk 227-243). New York: Routledge.

Erivajadusega lapse vanema erakorraline toetus. (i.a). Kasutatud 08.05.2022, [Erivajadusega lapse vanema erakorraline toetus | Sotsiaalkindlustusamet](#)

Garbarino, J. (2017). *Children and families in the social environment*. New Transaction Publishers.

Habicht, A. ja Kask, H. (2016). *Teekond erilise lapse kõrval: käsiraamat puudega ja erivajadustega laste ning noorte lähedastele*. Tallinn: Printon Trükikoda

Haigus. (2021). Kasutatud 06.03.2022, [Otsing \(sonaveeb.ee\)](#)

Haridus- ja teadusministeerium, sotsiaalministeerium. (2021). *Puudega laste õppimisvõimalused*. Kasutatud 27.02.2022, Eesti.ee

Hariduslike erivajadustega õpilaste toetamine: õppekorraldus ja tugiteenused. (2021). Kasutatud 24.03.2022, [Hariduslike erivajadustega õpilaste toetamine: õppekorraldus ja tugiteenused | Haridus- ja Teadusministeerium \(hm.ee\)](http://Hariduslike%20erivajadustega%20õpilaste%20toetamine:%20õppekorraldus%20ja%20tugiteenused%20|%20Haridus-ja%20Teadusministeerium%20(hm.ee))

Haridusliku erivajadusega õpilane. (2021). Kasutatud 24.03.2022, <https://www.eesti.ee/et/haridus-ja-teadus/ueldharidus/haridusliku-erivajadusega-opilane>

Haridusliku erivajadusega õpilase kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord (08.01.2019). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 28.03.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/108012019008>

Hornby, G. (2015). Inclusive special education: Development of a new theory for the education of children with special educational needs and disabilities. *British Journal of special education*, 42(3), 234-256. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-8578.12101>

Hultman, L. (2018). *Live Life!: Young Peoples' Experience of Living with Personal Assistance and Social Workers' Experiences of Handling LSS Assessments from a Child Perspective*. Karolinska Institutet (Sweden).

Hultman, L., Forinder, U. ja Pergert, P. (2016). Assisted normality – a grounded theory of adolescent's experiences of living with personal assistance. *Disability and Rehabilitation*, 38(11), 1053-1062. doi: <https://doi.org/10.3109/09638288.2015.1091860>

Häidkind, P. ja Kuusik, Ü. (2008). *Erivajadustega laps koolieelses lasteasutuses. Tugimaterjal lasteasutuse riikliku õppekava juurde*. Tallinn: Haridus- ja Teadusministeerium.

Jenhaug, L. ja Askheim, O.P., 2018. Empowering Parents as Co-producers: Personal Assistance for Families with Disabled Children. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 266–276. doi: <http://doi.org/10.16993/sjdr.57>

Jevtic, A. V., Glavina, E. ja Pucko, S. (2013). Grow up Together! The Project of Introducing Personal Assistants to Encourage the Inclusion of Children with Autism in Preschool. J. Uszyńska-Jarmoc ja B. Dudel (toim), *Social Contexts of Child Development* (lk 184-193). Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 18.05.2022, [Kvalitatiivne sisuanalüüs | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas \(ut.ee\)](https://www.ut.ee)

Korp, E. ja Rääk, R. (2004). *Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses*. Tallinn: Trükikoda Ortwil

Korthagen, F.A.J. (2004). In search of the essence of a good teacher: Towards a more holistic approach in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 20(1), 77-97. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.10.002>

Kõrgesaar, J. (2020). *Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlemisele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.

Lapse heaolu hindamise käsiraamat. (2017). Kasutatud 17.05.2022, [lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf \(sotsiaalkindlustusamet.ee\)](https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee)

Lapse puude raskusastme tuvastamine. (i.a). Kasutatud 27.02.2022, [Puude raskusastme tuvastamine | Sotsiaalkindlustusamet](https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee)

Lastekaitseeadus (12.12.2018). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 31.03.2022, [Lastekaitseeadus–Riigi Teataja](https://www.riigiteataja.ee)

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 19.04.2022, [Intervjuu | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas \(ut.ee\)](https://www.ut.ee)

Margaritoui, A. (2018). Inclusive Education - A Construct with Different Meanings for Families and Teachers. *Jus et Civitas: A Journal of Social and Legal Studies*, 5(1), 47–52.

Pedak, K. (i.a). *Erikehakultuur*. Õppematerjal. Kasutatud 08.05.2022, https://www.tlu.ee/opmat/ts/TST6004/1_erivajadus_ja_sellega_seotud_misted.html

Puude raskusastme tuvastamise põhialused lastel. (2021). Kasutatud 30.03.2022, https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Dokumendid/puude_raskusastme_tuvastamise_pohialused_lastel_v.6_21.06.2021.pdf

Puuded ja puudehalvustamine. (i.a). Kasutatud 24.05.2022, [Puuded ja puudehalvustamine \(coe.int\)](https://www.coe.int)

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus (23.03.2021). *Riigi Teataja I.* Kasutatud 27.02.2022, [Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus–Riigi Teataja](#)

Sotsiaalhoolekande seadus (28.04.2022). *Riigi Teataja I.* Kasutatud 19.05.2022, [Sotsiaalhoolekande seadus–Riigi Teataja](#)

Sotsiaaltoetuste määramise ja maksmise kord. (08.07.2020). *Riigi Teataja IV.* Kasutatud 03.05.2022, [Sotsiaaltoetuste määramise ja maksmise kord–Riigi Teataja](#)

Strömpl, J. (2020). Üldmetodoloogilised küsimused. M-L. Tikerperi (toim), *Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes.* Kasutatud 12.04.2022, [Üldmetodoloogilised küsimused | Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes \(ut.ee\)](#)

Žumarova, M. (2014). The Influence of Social Environment on Child Development in Preschool Age. *International Journal of Early Childhood Learning*, 20(3), 11-19. doi: <https://doi.org/10.18848/2327-7939/CGP/v20i03/48420>

Tugiisiku ja isikliku abistaja teenuse osutamise tingimused ja kord. (27.02.2018). *Riigi Teataja IV.* Kasutatud 30.04.2022, [Tugiisiku ja isikliku abistaja teenuse osutamise tingimused ja kord–Riigi Teataja](#)

Tugiisikuteenus lapsele. (2014). Kasutatud 13.05.2022, [sotsiaalministeerium tugiisikuteenus lapsele.pdf \(sm.ee\)](#)

Tugiisikuteenus. (i.a). Kasutatud 21.05.2022, [tugiisikuteenus_2010-2014.doc \(live.com\)](#)

Tugiisikuteenuse osutamine aastatel 2016-2020. (i.a). Kasutatud 03.05.2022, [Tugiisikuteenuse osutamine aastatel 2016–2020 | Tervise Arengu Instituut \(tai.ee\)](#)

Vihalemm, T. (2014). Fookusgrupi intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 19.04.2022, [Fookusgrupi intervjuu | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas \(ut.ee\)](#)

Wilson, R., Cornwell, C., Flanagan, E., Nielsen N. ja Khan, H. (2018). *Good and bad help: How purpose and confidence transform lives*. Kasutatud 24.05.2022, https://media.nesta.org.uk/documents/good_and_bad_help_0.pdf

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava

1. Milliseid tugiteenuseid lastele pakutakse?
2. Millistel juhtudel määratakse lapsele tugiisik?
3. Milleks laps vajab tugiisikut?
4. Kuidas toimub tugiisiku värbamine?
5. Millised ootused on tugiisikule?
6. Millised ootused on tugiisikuteenuse tulemile?
7. Milline on olnud teie koostöö tugiisikuga?

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gerda Nautras

1. annan Tartu Ülikoolile lihlitsentsi minu loodud lõputöö „Laste tugiisikuteenus spetsialistide vaatenurgast“, mille juhendaja on Sirli Peterson, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Gerda Nautras

24.05.2022